

KATOLİK KİLİSESİ'NİN HERETİK HAREKETLERLE MÜCADELESİNDE ENGİZİSYON MAHKEMELERİNİN VE DOMİNİKEN TARİKATI'NIN ROLÜ¹

Dr. Öğr. Üyesi Saliha ESEN²

ÖZET

Hristiyanlık, tarihinin ilk dönemlerinden itibaren kendi içinde çok sayıda bölünme yaşamış, böylece farklı mezhepler ortaya çıkmıştır. Bütün bu ayrılıklar çok şiddetli çatışmaları ve savaşları beraberinde getirmiştir. Bu mezhepler içerisinde Katolik Kilisesi kendisini Hristiyanlığın ana damarı olarak görmüş ve kendi öğretisine karşı olan tüm kişi ve akımları sapkın olarak nitelemiştir. Bu nedenle de onlarla mücadele etmeyi ve onları yok etmeyi kutsal bir görev olarak üstlenmiştir. Bu mücadele sürecinde tüm insanlığın dikkatlerini çeken dönem, Orta Çağ'da kurulan Engizisyon mahkemeleri ve bu mahkemelerin yaptığı baskı ve zulümler olmuştur. Engizisyon mahkemelerinde yapılan sorgulamalar, verilen cezalar pek çok eserin konuları arasında yer almıştır. Çalışmamızda amacımız Orta Çağ Hristiyanlığının karanlık bir dönemi olarak görülen Engizisyon mahkemeleri hakkında bilgi vererek bu mahkemelerde sorgulayıcı olarak görev yapmış ve bu mahkemelerle anılmış olan Dominiken Tarikatı'nın faaliyetlerini ortaya koymaktır. Engizisyon mahkemelerinin kuruluş nedenleri, kuruluş süreci ve Dominiken Tarikatı mensuplarının bu mahkemeler açısından önemi ve yaptıkları görevler çalışmamızın temel konusunu oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Engizisyon, Engizisyon Mahkemeleri, Dominiken Tarikatı, Heretik, Orta Çağ Hristiyanlığı.

THE ROLE OF INQUISITION COURTS AND DOMINICAN ORDER IN THE CATHOLIC CHURCH'S FIGHT AGAINST HERETIC MOVEMENTS

ABSTRACT

Christianity has experienced many divisions and different sects have emerged since the first periods of its history. All these separations have brought about very violent conflicts and wars. Within these sects, the Catholic Church saw itself as the main vein of Christianity and characterized all persons and movements opposed to its teaching as heretics. For this reason, it has undertaken to fight them and to destroy them as a sacred duty. In this struggle, the period that attracted the attention of all humanity was the Inquisition courts established in the Middle Ages and the pressure and persecution of these courts. The interrogations made in the Inquisition courts and the penalties given were among the subjects of many works. Our aim in our study is to give information about the Inquisition Courts, which are seen as a dark period of Medieval Christianity, and to reveal the activities of the Dominican Order, which served as an interrogator in these courts and was mentioned with these courts. The reasons for the establishment of the Inquisition courts, the establishment process and the importance of the Dominican Order members in terms of these courts and their duties constitute the main subject of our study.

Keywords: Inquisition, Inquisition Courts, Dominican Sect, Heretic, Medieval Christianity.

¹ Bu makale yazarın 2015 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Ana Bilim Dalı'nda tamamladığı "Dominiken Tarikatı ve Katolik Kilisesi'ndeki Yeri" adlı Doktora tezinden türetilmiştir.

² Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, salihe.esen@usak.edu.tr

GİRİŞ

İnsanlık tarihi, insanlar arasındaki farklılıkların neden olduğu tartışma, kavga hatta savaşlara sahne olmuştur. Bu farklılıklar sonucu ortaya çıkan olumsuz tablo insan hayatının her alanında var olduğu gibi din ve inanç sahasında da fazlasıyla görülmüştür. Dinlerin ana mesajı farklılıklara saygı üzerine kurulmuş olmakla beraber pratikteki duruma bakıldığında bu mesajın karşılık bulmadığı görülmektedir. Din ve inanç farklılıkları sonucu ortaya çıkan çatışmalara bakıldığında bu çatışmaların sadece farklı dinlere mensup insanlar arasında yaşanmadığı, aynı dine mensup insanlar arasında daha da fazla yaşandığı dikkatleri çekmektedir. Bu duruma hemen her dinde rastlandığı gibi, Hristiyanlık söz konusu olduğunda çok daha belirgin bir hal aldığı görülmektedir. Zira tarih boyunca Hristiyanlık kendi içinde çok sayıda bölünme yaşamış, farklı mezheplere ayrılmış ve bütün bunlar ciddi çatışmaların sonucunda gerçekleşmiştir. Bu olumsuz süreçte şüphesiz en dikkat çeken dönem, Katolik Hristiyanlığın Orta Çağ'da kurduğu Engizisyon mahkemeleri yoluyla gerçekleştirdiği baskı ve zulüm dönemidir. Katolik Kilisesi, kendisini Hristiyan olarak tanımlayan ancak Kilise öğretilerine aykırı düşüncelere sahip kişileri heretik (sapkın) olarak nitelemiş ve sapkınlıkla mücadelede baskı ve zulmü araç olarak kullanmıştır.

“Heresi” tanımlaması, Hristiyan Kilisesi'nin Ortodoks öğretisi karşısında yer alan düşünce veya doktrin, “heretik” ise, Ortodoks olmayan bir görüşü benimseyen kişi olarak tanımlanmaktadır. Heresi, Yunanca kökenli bir terim olup dini ve felsefi düşünce alanına işaret etmektedir. Hristiyanlığın Roma dünyası ile iletişime girişiyle beraber bir kilise terimi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu terim özellikle 13. yüzyılda orta ve batı Avrupa'da önemli bir grup olan Katharları tanımlamak için kullanılmış, ilerleyen dönemlerde ise Ortodoks olmayan her türlü doktrin, düşünce ve grupları nitelendirmek için kullanılmaya başlanmıştır (Albayrak; 2005, s.104).

Heretizm, çok erken dönemlerden itibaren Hristiyanlığın en önemli problemleri arasında yer almıştır. Tarihin hiçbir döneminde kilise doktrinlerinde fikir birliği sağlanmamıştır. Ancak Kilise'nin, XI. yüzyıldan itibaren heretik olarak gördüğü akımların yeniden ortaya çıkması, karşılaştığı en büyük tehlike olarak görülmüş ve Kilise'nin geleceğini ciddi şekilde rahatsız edeceğini hissettirmiştir (Cannon; 1983, s. 207). XII. yüzyılda Fransa'da özellikle Katharlar olarak bilinen heretik hareket, Kilise tarafından endişeyle karşılanmıştır. Bu durum Papa Innocent'den önce başlamış olmakla beraber onun zamanında daha tehlikeli bir durum almaya başlamıştır. Kilise karşılaştığı bu heretik gruplarla mücadele etmekte büyük zorluklarla karşılaşmıştır. Her ne kadar Kilise bu döneme kadar heretik akımlarla mücadelede kendi aldığı tedbirleri uygulamışsa da mevcut durum ile baş edemeyeceğini anlamıştır. Zira durum Kilise'nin ilk dönemlerindeki kadar farklı seyretmeye başlamıştı (Bainton; 1962, s. 49-50). Çünkü pek çok Hristiyan için Kilise, idealinden fazlasıyla uzaklaşmış, asli görevlerini terk etmişti. Bunun sonucunda da beklemediği bir tehlikeyle karşı karşıya gelmiş, kendi kalesinde tehdit edilmişti. Zira XII. yüzyıl Avrupası sanat ve bilimin, öğrenimin, kültürün merkezi haline gelmeye başlamış, bu yüzyılda başlayan entelektüel hareket, insanların zihinlerini şüphe duymaya, sorgulamaya, akıl yürütmeye, yasak konular hakkında eleştiri yapmaya sevk etmişti. Nesillerdir devam eden Kilise'nin sözlerine körü körüne duyulan saygı sarsılmaya başlamıştı (Charles; 1906, s. 57).

Katolik Kilisesi'nin heretik hareketlerle mücadele etmekte yaşadığı zorlukların nedenleri hakkında pek çok fikir ortaya konulmuştur. Bunlardan birine göre, Kilise görevlilerinin teoloji ile yeterince ilgilenmemeleri ve mesailerini farklı konulara harcamış olmaları onları, heretiklerle mücadelede yetersiz duruma düşürmüştür. Yine Paganizm ile girdikleri mücadelenin de onların enerjisini kaybetmelerine neden olduğu belirtilmektedir (Bainton; 1962, 49-50). Diğer bir görüşe göre ise Kilise görevlileri ile manastır keşişleri, artık XII. yüzyıl insanının ihtiyaçlarını karşılamakta yetersizlikler göstermiştir. Zira bu insanlar havarilerin sürdürdüğü ideal Hristiyan hayatından uzaklaşmış, yaşadıkları zenginlik ve lüks hayatı onları Kilise ideallerinde uzaklaştırmıştır. XII. Yüzyıl insanının bu çelişkiyi görmesi Kilise açısından zor bir sürecin başlamasına neden olmuştur (McGonigle, Zagano; 2006, s.XIII).

XI. yüzyılda Fransa'da görülmeye başlayan heretik hareketlerin sayısı XII. yüzyılda artarak devam etmiş ve zamanla Güney İtalya, Kuzey İtalya, İngiltere ve Bohemya'da da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu hareketleri, Cluny, Cteaux ve Gregorian hareketleri gibi Kilise içerisindeki bir reform hareketi gibi görüp makul karşılayanlar olmakla beraber durum Kilise tarafından endişeyle karşılanmıştır (Bainton; 1962, s. 49-50). Zira ruhani otorite olan Kilise için gelişmeler oldukça tehlikeliydi. XII. yüzyıl ortalarında, Güney Avrupa'da halkın arasında düalist heretik akımlara yönelik manevi bağlılık artış göstermiş ve bu fikirler vaizler ve tüccarlar vasıtasıyla daha geniş kitlelere ulaşmaya başlamıştı. Özellikle Kathar heretikleri 1143'te Köln'de ün kazanmıştı. Her ne kadar o dönemde bazı heretik düşünce taraftarları yargılanmış olsa da Lombardia, Veneto, Tuscany ve Languedoc gibi Doğu Akdeniz ticaret bölgelerinde çok derin temeller atmışlardı (Lawrence; 1994, s.3).

Heretik hareketlerle mücadele etmek Kilise'nin temel gayelerinden bir olurken bu amacına ulaşmak için çok fazla mesai harcamış çeşitli yöntemlere başvurmuştur. Kilise'ye bu süreçte en büyük destek Aziz Dominik ve tarikatının mensuplarından gelmiştir. Aziz Dominik heretiklerle mücadelede başlangıçta vaaz yoluyla ikna ve apostolik hayat örnekliği sunma yöntemini uygulamıştır. Ancak bunlarda yetersiz kaldığı durumlarda kurulan Engizisyon mahkemelerinde görev yaparak sapkınlıkla mücadelede Kilise'nin en etkili unsuru haline gelmiştir.

1. ENGİZİSYON MAHKEMELERİ VE DOMİNİKENLER

Engizisyon kelimesi “bezdirici, baskıcı soruşturma ve sorgulama” anlamlarına gelmekte olup Hristiyanlıktan uzaklaştığı, dini esaslara aykırı davrandığı düşünülen kişileri cezalandırmak için kurulmuş olan Katolik mahkemeleridir (Demirci; 1995, s. 238). Bu terim genel olarak sapkınlıkla mücadele etmek ve onu bastırmak için özel yetkili bir kurum olarak bilinmektedir. Bu kurumun en önemli özelliği iman konularında en yüce kurum tarafından, yetkili yargıçlara yargılama yetkisinin verilmiş olmasıdır. Hristiyanlık tarihinde sapkınlıkla mücadele, iki temel döneme ayrılarak ele alınmaktadır. Buna göre bu dönemler şöyledir: 1. Hristiyanlığın ilk on iki asrında sapkınlığın bastırılması, 2. Engizisyon olarak bilinen kurum tarafından sapkınlıkla mücadele dönemi. Bu ikinci dönemde kendi içinde Orta Çağ Engizisyonu; İspanya Engizisyonu ve Roma Engizisyonu şeklinde üç dönemi içermektedir (Blotzer; 1913; 26). Burada bizim özellikle ele alacağımız dönem Dominiken Tarikatı'nın aktif olduğu Orta Çağ Engizisyonu dönemidir.

Engizisyon düşüncesinin temeli hakkında verilen bilgilere bakıldığında bu olayın ilk uygulamasını Tanrı'nın Âdem'i cennetten kovma hadisesine kadar götürüldüğü görülmektedir. Dolayısıyla bu düşünce temelinden bakıldığında ilk engizisyoncu da bizzat Tanrı'nın kendisidir. Çünkü Âdem ve Havva'nın yaptıkları hata nedeniyle cennetten kovulmaları, din konusunda sapkınlık gösterenlerin mallarının müsadere edilebileceğini gösteren en temel örneği oluşturmaktadır (Wood; 1938, s. 6).

Avrupa'da Hristiyan inançlarına aykırı duruş sergileyen kişi ve akımlara yönelik Kilise'nin başlattığı sorgulamalar, XIII. yüzyılda başlamış gibi gözükse de bu gruplara yönelik baskı ve adli takip Hristiyanlığın Konstantin tarafından tanınmasından itibaren başlamıştır (Demirci; 1995, s. 238). Hristiyanlık Roma yönetimi tarafından resmen tanınmadan önce ciddi bir takibata uğramış ve Hristiyanlığı tercih edenlere baskı ve zulüm uygulanmıştır. Bu nedenle Hristiyanlık, Konstantin döneminden sonra iktidarı ele geçirmeye başladıkça kendini savunmaya geçmiş, hatta kendisine karşı olanlara yönelik yaptığı sert müdahalelerle geçmişin intikamını almaya başlamıştır. Başlangıçta putperest ve Yahudilere karşı başlattığı şiddet uygulamalarını zaman içerisinde kendi içerinden çıkan akım ve mezheplere de sergilemiştir (Wood;1938, s.8-10).

Hristiyanlığın ilk dönemlerinde, din hürriyetini reddedici fikirler ortaya atan önemli Kilise babaları olmuş ve onların bu fikirleri Kilise'nin heretiklerle yaptığı mücadelede referans kaynağı oluşturmuştur. Katolik Kilise'nin en önemli Kilise babası olan Augustin (354-430), dini özgürlükleri inkâr eden fikirler ileri sürmüştür (Wood;1938, s.8-10). Augustin'in "tek Tanrı, tek inanç, tek vaftiz" sözü Kilise'nin sapkın fikirlere karşı mücadelesinin temel idealini oluşturmuştur (Adam; 2002, s.78). Augustin, sapkın denen bireyi şöyle tanımlamıştır: "Benim fikrime göre sapkın, bazı dünyevi avantajların aşkıyla ve özellikle de şanı ve iktidarı için yeni ve sahte görüşlerin etkisinde kalarak yeni ve sahte görüşler icat eden veya öyle fikirleri izleyen kişidir." (Eroğlu; 2015, s.95). Augustin'den önce de Kilise'deki bölünmeler hakkında benzer fikirler ileri süren Kilise babaları olmuştur. Bunlardan Antakya Piskoposu Aziz Ignatus, (50-107 veya 116) Hristiyan öğretisi dışında bir yolu takip edenlerin ve sapkınların yoluna meyledenlerin kurtuluşa ulaşamayacaklarını dile getirmiştir. Yine "Kilise dışında kurtuluş yoktur." dogmasını formüle eden Aziz Kibriyanus (200-258), Kilise'deki bölünmeler konusundaki tavrını ortaya koymuştur (Adam; 2002, s.78).

Katolik ilahiyatının otorite ismi Thomas Aquinas'ın (1225-1274) görüşleri de sapkınlar konusunda Engizisyon mahkemelerinin kuruluş dönemlerinde ve kurumsallaşma sürecinde çok önemli referans kaynağı olmuştur.

O, bu fikirlerini şöyle açıklamaktadır: “Sapkınlar konusunda, birisi onlar için biri de Kilise için değerlendirilmeye alınacak iki husus vardır. Elbette onlar, günah sebebiyle aforoz³ edilmeli sadece Kilise’den atılmakla kalmamalı, aynı zamanda ölüm ile dünyadan atılmalıdırlar. Ruhun hayatını idame ettiren imanı bozmak, dünyevi hayatı idame ettiren parayı bozmaktan çok daha ağırdır. Sonuç olarak, nasıl ki para kalpazanlarının veya diğer uğursuzların seküler prensler tarafından ölüme mahkûm edilmeleri hukuki ise sapkınların da sadece Kilise’den atılmakla kalmayarak ölüm cezasına çarptırılmaları da hukukidir. Kilise’ye göre ise, onların hatadan dönmeleri halinde bir bağışlama vardır. Bundan dolayı Kilise hemen mahkûm etmez, birinci ve ikinci ikazdan sonra mahkûm eder. Buna rağmen sapkın yine inat ederse, döneceğinden umudunu keserek bir aforoz kararıyla onu kendinden ayırarak diğerlerinin selametini sağlar. Daha sonra da onu, dünyadan atmak üzere seküler yargıya teslim eder.” (Eroğlu; 2015, s.95)

Katolik Kilisesi, Hristiyanlığın heretik/sapkın akımlarına karşı geliştirdiği olumsuz tavrın teolojik ilkelerini İncil’e dayandırmış ve sapkınları dışlamak için İncil’in bazı ifadelerini kullanmıştır (Işık; 2019, s.284). Bu ifadeler içerisinde Pavlus’un Galatyalılara mektubundaki sözleri dikkat çekicidir: “Mesih, Babamız Tanrı’nın isteğine uyararak, bizi şimdiki kötü çağdan kurtarmak için günahlarımıza karşılık kendini feda etti. Tanrı’ya sonsuzlara dek yücelik olsun! Âmin. Sizi Mesih’in lütfuyla çağıranı bırakıp değişik bir müjdeye böylesine çarçabuk dönmenize şaşıyorum. Aslında başka bir müjde yoktur. Ancak aklınızı karıştırıp Mesih’in müjdesini çarpıtmak isteyen kimseler vardır. İster biz ya da gökten bir melek, size bildirdiğimize ters düşen bir müjde bildirirse, lânet olsun ona! Daha önce söylediğimizi şimdi yine söylüyorum, bir kimse size, kabul ettiğinize ters düşen bir müjde bildirirse, ona lânet olsun! Şimdi ben insanların onayını mı, Tanrı’nın onayını mı arıyorum? Yoksa insanları mı hoşnut etmeye çalışıyorum? Eğer hâlâ insanları hoşnut etmek isteseydim, Mesih’in kulu olmazdım.” (Galatyalılara Mektup, 1/4-10)

Hristiyanlık karşısında yer almanın ve bu dinden ayrılmanın ölüm ile cezalandırılacağı ilk olarak 382’de Roma İmparatoru I. Theodosios tarafından ilan edilmiştir. Bu tarihten sonra Kilise ile ilgisi olmayan resmi görevliler engizitor (sorgulamacı) olarak çalışmaya başlamıştır. XII. yüzyıla kadar din konusunda işlenen ağır suçların cezaları devlet tarafından verilmiştir. Ancak XI. yüzyıldan itibaren Hristiyan inançlarına karşı daha ciddi karşı çıkışlar başlamıştır. Bu çatışmalar sadece dini alanda değil sosyal, siyasi ve ekonomik alanda da önemli sorunlar doğurmuştur. Dolayısıyla bütün bu gelişmeler hem Kilise’yi hem de devleti zor duruma düşürmüştür. Bunlar arasında Kilise ve devleti en çok tehdit edenler İtalya’nın kuzeyi ve Fransa’nın güneyindeki maniheist öğretiyi benimsemiş olan (Almanya’da Cathari, Fransa’da Ablililer, İtalya’da Patarinler) akımlardır (Demirci; 1995, s. 238).

³ Aforoz, “Hristiyan Kilise yönetiminin, itiraf etmeyi reddeden veya inanca karşı sapkın öğretilerinden vazgeçmeyen kilise mensubuna takındığı tavidir. Kişinin Tanrı’nın cemaatinden (komünyonundan), Tanrı’nın birliğinden mahrum edildiği ve İsa’nın bedeninden bir parça olmadığına beyan edildiği bu olay, Hristiyan Kilisesi’nden resmi ve alenen ihracın son basamağıdır. Aforoz, Hristiyanlıkta, işlenen suçun veya günahın büyüklüğüne göre, suçluyu, günahkârı veya din sapkınına sonsuza kadar lanetleyerek cemaatten kovana (büyük aforoz) ya da günahları bağışlanıncaya kadar ibadet ve ayinlere katılmasını yasaklayan (küçük aforoz) Kilise cezasıdır” (ayrıntılı bilgi için bkz. Polat; 2014, s. 121).

Kathar heretikleri, Kilise'yi boykot etmiş, kilise ayinlerine, dini törenlerine, hiyerarşisine karşı çıkmıştır. Kendilerini Hristiyan olarak tanımlayan bu hareket Katolik Kilisesi'nin pek çok öğretisi ve değerine karşı çıkmış, Kilise organizasyonunu bozmak için çalışmıştır. Almanya, İngiltere, İtalya ve Güney Fransa'da küçük gruplar halinde yayılmaya başlayan Katharların sayısı zamanla Kilise için tehlikeli bir boyuta ulaşmış, bu da beraberinde Kilise'yi zor bir mücadele sürecinin içerisine itmiştir (Cannon; 1983, s. 208-209; <https://www.newadvent.org/cathen/08026a.htm>, Erişim:04.09.2020). Çünkü Orta Çağ başlarında sapkınlar daha çok ferdi düzeyde kaldığı için Kilise'nin bunlara yanıtı da daha müferit ve yerel bazda olmuştur. Ancak XII. yüzyıldan sonra daha ciddi boyutlara ulaşan ve kitlesel bir harekete dönüşen sapkınlık sorununa Kilise daha sert cevap vermiştir. Böylece Heretik hareketler, XIII. yüzyılda, karşısında güçlü bir papalık kurumunu bulmuştur (Hıristiyanlık Tarihi; 2004, s.322).

Heretik hareketlerle mücadelede Kilise, başlangıçta sert bir tutumdan daha ziyade onları kazanma adına kendi içinden bir hareket başlatmıştır. Sapkınlara karşı vaaz ile ikna ve apostolik hayat örneği ile mücadele etmiş, bunda nispeten başarılı olmakla beraber sapkınlığı tamamen önlemede yetersiz kalmıştır. Bu nedenle Kilise, bu işi yalnızca kendi manevi tedbirleriyle başaramayacağını anlamış ve bu mücadeleyi devlet güçleri ile birlikte yapmaya başlamıştır.

2. HERETİK HAREKETLERLE MÜCADELEDE KİLİSE'NİN ALDIĞI TEDBİRLER

Kilise'nin heretik hareketlerle mücadelede aldığı ilk önlem, heretiklerin bulunduğu bölgelere vaizler göndererek halkı onlara karşı uymaktır. Bunun ilk örneklerinden biri Fransa'daki heretik gruplara karşı Aziz Bernard'ın vaaz etmek için gönderilmesidir (Esgin; 1998, s.218; Cannon; 1983, s.209). Aziz Bernard, 1174'te, Kilise öğretilerine karşı çıkan ve giderek Avrupa'da tehlikeli bir durum oluşturan Katharlara karşı vaazlarda bulunmuştur. Onun bu vaazları, günümüzde Fransa sınırları içinde yer alan Toulouse kentindeki halk arasında Kathar heretiklerine karşı kin ve nefretin artmasını sağlamıştır (Erbaş; 2004, s.20). Hırslı ve kalabalık halk kitlelerinin başlattığı şiddet hareketi çoğu zaman kontrol edilememiş, bu kızgın gruplar tarafından yakalanan heretikler, katledilmiş, kol ve bacakları vücutlarından ayrılmış, yakılmış, boğulmuş veya linç edilmiştir (Cannon; 1983, s.209).

Papalığın sapkınlıkla mücadele yönteminde vaaz ve müzakere ile ikna ve heretikleri kazanma yoluna III. Innocent da başvurmuş ve heretiklerin bulunduğu bölgelere bazı heyetler göndermiştir. III. Innocent, Fransa'nın güneyindeki Kathar heretiklerine vaaz etmesi ve onları Kilise'ye kazandırması için Pierre de Castelnau'yu göndermiştir. Pierre de Castelnau'nun, bu bölgede faaliyetlerini sürdürürken Osma Piskoposu Diego d' Azevda'nın desteğini görmesi heretiklerin tepkisine neden olmuş ve onların baskılarına dayanamayan Diego, İspanya'ya dönmüştür. Pierre de Castelnau, buradaki çalışmaları esnasında Kathar piskoposu Bernard de Simorre ile çok sert ve ciddi tartışmalar gerçekleştirmiştir. Ancak Katharlar ile girdikleri mücadelede, papalık taraftarları ümidini kaybetmiş, hatta Pierre de Castelnau, görevinden azledilmeyi istemiştir. Ayrıca bu olaylar sürecinde Toulouse kontu VI. Raymond, papalık elçilerine yardım etmediği için aforoz edilmiştir.

Bunun üzerine Raymond'un taraftarları Pierre de Castelnau'yu 1208'de öldürmüşlerdir. Bu olaydan sorumlu tutulan Raymond'un, aforozu yenilenmiş ve büyük miktar para cezasına çarptırılmıştır. Aynı zamanda o, Pierre de Castelnau'nun öldüğü yerde kırbaçlanmış ve sonunda haçlı ordusuna katılma cezası verilmiştir (Guy Testas, Jean Testas; 2003, s. 15-16; Esgin; 1998, s. 220).

III. Innocent, sapkınlıkla mücadelesini daha da genişletmiş ve daha sert önlemler alma yoluna gitmiştir. O, sapkınlığı "ihamet" olarak tanımlayan ilk Papa'dır.(1199) Katharların düalist fikirleri ile mücadele etmeleri için Sistesianlardan bir heyeti, Fransa'nın Midi bölgesine göndermiş, ancak beklenen başarıyı elde edememişlerdir (Hıristiyanlık Tarihi; 2004, s.323). Heretik hareketlerin halk nezdinde taraftar bulmasının ve bu heretikler karşısında Kilise'nin elinin zayıf olmasının en önemli nedeni olarak ruhban sınıfının sürdürdüğü hayat tarzı gösterilmektedir. Çünkü Kilise siyasi ve ekonomik olarak güçlenirken ruhban sınıfının hayatı da buna paralel bir değişime uğramış, havarisel hayat modelini terk eden ruhbanlar rahat ve zenginlik içinde yaşamaya başlamıştır. Ruhban sınıfının bu durumunu heretikler, İsa'nın yaşadığı hayattan uzaklaşma olarak halka anlatmış ve onlara karşı bir silah olarak kullanmıştır. Bu nedenle bu durumu tersine çevirmek isteyen Kilise heretikleri Kilise'ye kazandırmaları için gönderdiği heyetlere sadece sözleri ile ikna yöntemine başvurmamaları aynı zamanda havarisel hayat örneğini sürdürmeleri yönünde uyarmıştır (Esgin; 1998, s. 220).

Papalığın heretiklerle mücadele için gönderdiği heyetlerin gerek görevlerinde gösterdikleri ihmaller nedeniyle gerekse heretiklere karşı yeterince sert müdahale yapamamaları, Papa'yı Dominiken ve Fransisken tarikatlarından destek almaya sevketmiştir. Nitekim Aziz Dominik ve onun tarikatının mensuplarını, heretiklerin en fazla olduğu, hatta ortaya çıkış yeri olarak görülen Toulouse kentine; Aziz Fransis ve müritlerini ise İtalya'ya göndermiştir. Papa'nın her iki tarikat mensuplarından istediği, heretiklere karşı onları kınayan sert vaazlar yapmaları ve heretikleri yok etmeleri için halkı heyecanlandırmalarıydı. Ayrıca Papa, bu tarikat mensuplarından iyi bir sorgulama yapmalarını, heretiklerin sayıları ve özellikleri hakkında bilgi toplamalarını, Katolik Piskoposların, heretikleri yok etmek için gösterdikleri çaba hakkında da iyi bir soruşturma hazırlayarak rapor tutmalarını istemiştir. Bu nedenle onlar, tarihte engizisyoncular olarak anılmışlardır (Limborch; 1731, s. 60). İlerleyen süreçte Aziz Dominik'in tarikatının mensupları engizisyonun en önemli isimleri olmuş ve bu mahkemelerin temelini teşkil etmişlerdir. Aziz Dominik'in faaliyetlerinin merkezinde Kilise'den uzaklaşan sapkınları Kilise'ye kazandırmak ve heretiklerin yayılmasını önlemek yer almıştır. En büyük mücadelesini Katharlara karşı vermiş ve onları ikna etmek için çeşitli yöntemlere başvurmuştur. Bu yöntemlerin başında vaaz ile ikna ve apostolik yaşam örneği sunma yer almıştır. Bütün bunlara ilaveten onun zorlayıcı tedbirlere başvurduğunu da gerek Engizisyon mahkemelerindeki çalışmalarıyla gerekse haçlı seferlerine verdiği destek ile görebilmekteyiz.

Aziz Dominik, Güney Fransa ve Montpellier'de kök salmış Kathar heretiklerine karşı başlattığı vaazları sırasında onların kendi cemaatlerine bölge halkından önemli katılımlar yaptığını görmüştür. Katharlar, gezgin vaizleri yoluyla cemaatlerine ilgiyi artırmış ve geniş bir bölgede yayılma göstermişti. Bu vaizler halkın nezdinde eğitim ve bilgileriyle, etkili ve güzel konuşmalarıyla ve de özellikle tavır ve davranışlarıyla saygınlık kazanmışlardı.

Sergiledikleri ahlaki nitelikler ve yaşadıkları sade ve basit hayat, Mesih'in ve havarilerin hayat yoluna benzetilerek kitlelerin gözünde hayranlık uyandırmıştır. Bu dönemde Kilise görevlileri, ideal Hristiyan değerleri olarak görülen ve heretiklerin sunduğu bu davranışlarla rekabet edememişti. Çünkü Kilise ruhbanları, özellikle üst kademedekilerin sergilediği lüks ve israf içindeki hayat onları Hristiyanlık ideallerinden uzaklaştırmıştı. Aynı zamanda özellikle yerel papazlar eğitimsiz oldukları için heretiklerle etkili teolojik tartışmalara giremiyorlardı. Manastır keşişleri de kendi manastırlarında el işleri, meditasyon ve ibadetle meşgul olmuş, ilim öğrenmeyle fazla ilgilenilmemiştir (Baigent and Leigh; 1999; s.14-15).

Aziz Dominik, heretiklerle mücadeleyi etkili bir şekilde sürdürebilmek için bu olumsuz durumu düzeltmek gerektiğini düşünerek bu durumu tersine çevirmeye çalışmıştır. Bunun için Katharlara karşı onların kendi kullandığı yöntem ile cevap vermeye başlamıştır. Onun müritleri manastırlarına kapanmış ve kendilerini toplumdaki tecrit etmiş kişiler değildi. Gezgın vaizler olarak şehirlerde, köylerde dolaşarak vaazlar yapmışlar ve aralarında geniş bir iletişim ağı kurmuşlardı. Aynı zamanda Kilise görevlilerinden farklı olarak sade ve basit hayat tarzlarıyla ilk Kilise ve Kilise Babalarının sürdürdüğü hayatı devam ettirdikleri izlenimi vermişlerdir. Bütün bunlara ilaveten Dominiken vaizlerin en önemli niteliği iyi bir eğitim almış olmaları ve çok ciddi teolojik konularda tartışabilme yeterliliğine sahip olmalarıydı. Onların kıyafetleri sade, ayakları yalınayak olmalı, ancak kitapları yanlarında bulunmalıydı. Bu yönüyle Aziz Dominik, Kilise tarihinde, vaaz için eğitime öncelik veren ve bunun taraftarı olan ilk kişi olarak görülmüştür (Baigent and Leigh; 1999; s.15-16). Dominikenlerin bu çalışmaları Kilise içerisinde giderek aranan elemanlar olmalarını sağlamış ve Papa'nın, 1227'de Katolik inancı koruma amacıyla yaptığı çağrıya Dominikenler karşılık vermiş ve Papalık, inancı koruma sorumluluğunu onlara yüklemiştir. Gezgın Dominiken vaizler kendi aralarında kurdukları iletişim ağı sayesinde heretikler hakkında bilgi toplamış, onları tespit ve takip etmişlerdir. Bu görevlerini büyük bir istekle yerine getiren Dominikenler, sonuçta Kilise'nin ihtiyaç duyduğu bir tarikat olarak tarihteki yerini almıştır (Baigent and Leigh; 1999; s.19).

Kilise, heretik akımlarla mücadelede kendi din adamlarındaki eksiklikleri gidererek bu durumu iyileştirmeye çaba göstermiş, aldığı manevi tedbirlerle, sapkınlara karşı kısmî bir başarı sağlamıştır. Bu durum karşısında heretikler de farklı yollara girmeye başlamış, hatta her iki taraf da mahalli yöneticileri kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Kilise'nin aldığı tedbirlerden rahatsızlık duyan Katharlar, Kilise görevlilerine ve mahalli idarecilere suikast girişimine bile başvurmuşlardır. Bütün bu gelişmeler iki taraf arasındaki çatışmanın daha da alevlenmesini sağlamıştır (Esgin; 1998, s. 221). Bu nedenle Kilise kendi aldığı tedbirlerle heretiklerin önüne geçemeyeceğini anlamış ve siyasi otoritelerin desteğine ihtiyaç duymuştur. Sapkınlara aforoz gibi manevi silahlar yanında yakma, kırbaçlama, kızgın demirle dağlama, mallarının müsadere edilmesi, hapis cezası gibi sivil cezaların verilmesinin gerekliliği kabul edilmiştir (Esgin; 1998, s. 221-222; Guy Testas, Jean Testas; 2003, s.16).

3. DEVLETİN VE KİLİSE’NİN BİRLİKTE ALDIĞI TEDBİRLER

XII. yüzyılda, Kilise’ye karşı Avrupa’da başlayan ayaklanmalar (Valdolar) veya Kilise doktrinlerine yenilikçi alternatif inançlar sunma (Katharlar) girişimlerine karşı hem devlet yöneticileri hem de piskoposluklar baskı uygulamaya başlamıştır. Bu dönemde ayrılıkçı akımlara karşı verilen mücadeleye Papalık da katılmıştır. Papa III. Alexander, 1162-1163 yıllarında heretikler hakkında bilgi toplamaya gönderilen kişi ve rahiplerin devletin resmi görevlileri ile desteklenmesi için öneride bulunmuş, aynı zamanda yöneticilere yaptığı çağrıda sapkınlıkla birlikte mücadele etmek gerektiğini bildirmiştir. 1179 Lateran Konsili’nde Katharlar üzerine haçlı seferi çağrısında bulunmuştur. Ancak bütün bu çabalara rağmen istenilen başarı elde edilememiştir (Hıristiyanlık Tarihi; 2004, s.322-323; Cannon; 1983; s. 209).

Papa III. Lucius, 1184’te imparator Frederick Barbarossa ile birlikte sapkınlara karşı birlikte daha sert müdahaleler yapmak amacıyla bir toplantı düzenlemiştir. Verona toplantısında alınan kararlarda piskoposlara sorgulama yetkisi verilmiştir (Demirci; 1995, s. 238; Hıristiyanlık Tarihi; 2004, s.323). Bu toplantı ile engizisyonun temellerinin III. Lucius döneminde atıldığı kabul edilmiştir (Cannon; 1983; s. 209). Verona toplantısında alınan kararlar arasında “yerel yöneticilerin Kilise’ye tam destek vermesi, piskoposların kendi bölgelerindeki sapkınları tespit etmek amacıyla yılda en az iki kez bölgelerindeki yerleşim yerlerini ziyaret etmelerinin zorunlu olduğu, şüpheli bölgelerdeki kişilerin Ortodoksluğunu, piskoposlarına yeminle bildirmesi, aynı zamanda bu yeminli dindarların, heretik olarak bildikleri kişileri bildirmeleri gerektiği yer almıştır. Ayrıca herhangi bir kimsenin bir heretiği koruması durumunda onunla birlikte koruyanın da cezalandırılıp, aforoz edilmesi gerektiği belirtilmiştir”. Bu toplantının kararları arasında en önemlisi sapkınlıkla sorgulanan kişinin yargılama süreci tamamlandıktan sonra cezasını çekmek üzere devlet görevlilerine teslim edilmesidir (Guy Testas, Jean Testas; 2003, s. 14-15; Cannon; 1983; s. 209).

Papa III. Innocent döneminde de, sapkınlara karşı sert tedbirler alınmaya devam edilmiştir. III. Innocent’in heretiklere karşı kullandığı en etkili silah, Dominiken ve Fransisken tarikatları mensuplarıdır. Bu tarikatlar Kilise’nin saygınlığını yeniden kazanma girişiminde taze bir kan olarak görülmüştür (Esgin; 1998, s. 231). Yine III. Innocent döneminde Yahudiler de takibe alınmış, çeşitli iddialar ileri sürülerek baskı altına alınmaya başlanmıştır. Innocent dönemindeki en önemli teşebbüs IV. Lateran Konsili’dir. Bu konsilde Yahudiler aleyhine kararlar alınmış, onların ayrı kıyafet giymeleri veya Yahudi olduklarının belirtisi olarak bir işaret taşımaları gibi konular gündeme gelmiştir (Demirci; 1995, s. 238). Bu konsilde daha önce sapkınlar hakkında alınan kararları tekrarlayan kanunlar çıkarılmış, resmi güçlerin Kilise’ye yardımcı olması, piskoposların yapacağı sorgulamaları desteklemeleri gerektiği bildirilmiştir. 1220’de tahta çıkan II. Frederick, bu kararları destekler mahiyette sapkınlığı ihanet olarak tanımlamıştır. Ayrıca 1224’te Lombardiya bölgesindeki sapkınlardan suçu hafif olanların dillerini keserek, diğerlerini yakıtılarak cezalandırmıştır. Fransa Kralı VIII. Louis ise 1226’da heretiklerin mallarının müsadere edilmesi emrini vermiştir (Finucane; 1986, s. 252).

Papa İnnocent, Güney Fransa'nın Languedoc bölgesinde sayıları artan Katharlara yönelik haçlı seferi çağrısında bulunmuştur (Demirci; 1995, s. 238). Bu çağrı sonucu oluşturulan orduya katılacak olan krallara ve tüm Hristiyanlara endüljans belgesi verileceğinin duyurulması, bu orduya çok sayıda senyör, şövalye, yüksek rütbeli papaz ve köylülerin katılmasını sağlamıştır (Esgin; 1998, s. 237). Kurulan haçlı ordusunun komutanlığını Simon Monfort yapmıştır. Savaş 20 yıl sürmüş hem Katharlardan hem de Katolik Hristiyanlardan çok sayıda insan ölmüş ve savaşta ciddi kıyımlar yaşanmıştır (Finucane; 1986, s. 252). 1250'de Katharlar'ın gücü kırılmış, ancak bölge büyük oranda zarar görmüş, medeniyeti yok edilmiştir (Hıristiyanlık Tarihi; 2004, s.324-235).

Katharlar'a karşı yapılan savaşın komutanı Simon Monfort ile Aziz Dominik'in arkadaş olduğu ve Aziz Dominik'in haçlı seferlerine öncülük ettiği belirtilmektedir. Aziz Dominik hakkında bilgi veren savunmacı yazarlar bile onun şüphe içindeki bazı Kathar heretiklerini tekrar Kilise'ye kazandırmaya çalıştığını, ancak başaramadığı durumlarda yakılması yönünde hüküm verdiğini bildirmişlerdir. Aziz Dominik, 1213'te, Muret Savaşı'na katılmış ve Simon'un askerlerine vaazlarıyla ilham vererek destek olmuştur. Hatta 1214'te Simon, yeni ele geçirilmiş kasabalardan birinin gelirlerini ona bağışlamıştır. Aynı zamanda Aziz Dominik, Simon'un kız kardeşini vaftiz etmiş ve Simon'un büyük oğlu ile Fransa Kralı'nın torununun evlenme törenini yönetmiştir. Zaman içerisinde Aziz Dominik'in çalışmaları ve Simon ile olan ilişkisi, onun haçlı seferlerine katılan askerler arasında ün kazanmasını sağlamıştır. 1214'ün sonunda Toulouseli Katolik zenginler Aziz Dominik'in yeni oluşan tarikatı için üç ev bağışlamıştır (Baigent and Leigh; 1999; s.17-18).

Innocent'den sonra Papa olan Honorius, aldığı mirası aynı çizgide sürdürmüştür. Honorius'dan sonra Papa olan IX. Gregory de heretiklerle mücadelede yeni kanunlar oluşturmuş olmakla beraber onun bu süreçte yaptığı en büyük adım engizisyon sürecini geliştirmek olmuştur. Her ne kadar Engizisyon mahkemeleri Gregory'den daha önce kurulmuş olsa da onun döneminde daha ileri adımlar atılmış, tecrübeli Dominikenlerden oluşturulan mahkeme heyetiyle heretiklerle etkili bir mücadele başlamıştır (Lambert; 1998, s. 112-113).

Haçlı seferlerinin istenilen sonucu vermemesi, Engizisyon mahkemeleri ile doğrudan ilişkilidir. Çünkü haçlı seferleri, Kilise ve din adamlarının halkın nazarında güven kaybına uğramasıyla sonuçlanmış, bunun sonucunda Hristiyanlar, dinlerini savunma refleksi geliştirerek bunu engizisyon temelinde gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Zira halkın güveni sarsılmış, Kilise'ye olan bağlılığı azalmaya başlamıştır. Bu durum da halkın Hristiyanlıktan kopmasına; ya Hristiyanlık içinde sapkın mezheplere ya da başka dinlere meyletmesine neden olmuştur. 1203 yılında Yahudilere yönelik gelişen olaylar sonucunda ilk engizisyon faaliyetleri başlamıştır⁴. Ancak 1220'lerden sonra kurulan piskoposluk engizisyonlarının asıl hedefinin Yahudiler değil, sapkın bir mezhep kabul edilen Katharlar olduğu görülmektedir (Ziya Paşa; 2011, s. 21-22).

⁴ Engizisyonun temel amacının aslında Hristiyan doktrinini korumak olduğu, ancak bu korumanın evveliyatında Yahudilik korkusunun bulunduğu bildirilmektedir (Geniş bilgi için bk. Ziya Paşa; 2011, s.21, 4. Dipnot). Orta Çağ'da Yahudiler ile heretik gruplar arası ilişkiye dikkat çekilmiş, Yahudilerin Ortodoks Hristiyanları saptırmak için çalıştığı; Kilise'nin sapkın/kâfir olarak nitelendirdiği kişileri sakladığı ve koruduğu, hatta onları cesaretlendirdiği belirtilmiştir (Berger; 1975, s. 287).

Engizisyon mahkemeleri, farklı piskoposluk bölgelerinde farklı zamanlarda kurulmuştur. Ancak Papalığın resmi olarak Dominiken ve Fransisken rahiplerinden oluşan bir engizisyon heyeti kurarak bunlara sapkınları yargılama yetkisi vermesi, Papa IX. Gregory'nin, 20 Nisan 1233'te yayınladığı yeni bildiriyle gerçekleşmiş oldu. Dolayısıyla tedrici süreç içerisinde Engizisyon mahkemelerinin bu tarihte resmen kurulduğu kabul edilmiştir. IX. Gregory'nin resmi onayı ile göreve başlayan engizisyonun resmen kurulmasıyla birlikte iki çeşit engizisyon görev yapmaya başlamıştır. Bunların ilki daha önce var olan piskoposluk engizisyonu diğeri ise Papalık tarafından görevlendirilen elçilerin sorumluluk alanlarındaki Engizisyon mahkemeleridir (Baigent and Leigh; 1999; s.20; Esgin; 1998, s. 261-263; Demirci; 1995, s. 239).

Engizisyon mahkemelerinin resmen kurulmasıyla beraber Papalık fermanıya mahkeme heyetine şüphe duydukları sapkınlar hakkında her hangi bir yazılı belgeye ihtiyaç duymaksızın hüküm verme yetkisi verilmiştir. Genellikle heretiklere verilen ceza, yakma cezasıdır. Bu ceza daha önce 1209'da Kathar heretikleri üzerine yapılan haçlı seferlerinde Simon Monfort ve ordusunun fiilen uyguladığı bir cezaydı. Ancak askeri komutanların kendi inisiyatifleriyle uyguladıkları bu ceza, bundan sonra Papa'nın onayıyla legal bir duruma dönüşmüştü. Resmi tasdik ve himaye, Hristiyanlığın en üst otoritesinden çıkmaya başlamıştır (Baigent and Leigh; 1999; s.21).

Dominikenlerin Engizisyon mahkemelerinde görevlerine başlamışından sonra engizisyoncular ile yerel papazlar arasında otorite karışıklığı yaşanmış bu da Dominikenlerin yeni güçlerinin kiskanılması sonucunu doğurmuştur. Papa, piskoposlara mektuplar göndererek onların yükünü hafifletmek istediğini ifade etmiş⁵ olsa da aslında pratikte piskoposları, bu görevlerinden fark ettirmeden tecrit etmeyi amaçlamıştır. Ancak piskoposlar bu duruma sürekli itiraz etmiş, XIII. yüzyıl boyunca piskoposlar ve engizisyon görevlileri arasındaki çatışmada zaman zaman aşırı durumlar yaşanmıştır. Teoride, Engizisyon mahkemelerinin, sadece piskopos mahkemelerine ilave oldukları zannedilmiş, ancak zamanla piskoposluk gücü yavaş yavaş eritilmiştir. 1248'de yapılan bir konsilde, engizisyoncuların verdiği hükme itaat etmeyen, alınan kararlara karşı gelen piskoposların görevlerinden alınacakları yönünde tehdit içeren kararlar alınmıştır. 1273'te Papa X. Gregory, Engizisyon mahkemelerinin yerel piskoposlarla birlikte işlerini yürütmeleri, otorite ve hüküm verme yetkisini paylaşmaları gerektiğini belirlemiş ve bu karar bundan sonra zamanla kanunlaşmaya başlamıştır (Baigent and Leigh; 1999; s.22).

Dominikenler, Engizisyon mahkemelerindeki görevlerini ciddiyetle alarak yerine getirmişlerdir. Tarihte onların en önemli özelliği Katolik öğretiyi korumak olarak bilinmektedir. Bu nedenle bu amaca hizmet ettiğini düşündükleri engizisyon faaliyetlerini sürdürürken bu işten gurur duyarak çalışmışlardır. Bu görevlerinde gösterdikleri sadakatlerinden dolayı "Tanrı'nın köpekleri" (dominicanes) olarak nitelendirilmişlerdir (Wood; 1938, s. 15; Esgin; 1998, s. 255). Papa'nın Engizisyon mahkemelerini Dominikenlere emanet etmesinin en önemli nedeni onların aldığı Katolik teolojisi eğitimidir. Dominikenler de verilen bu sorumluluğu ciddiyetle yerine getirmişlerdir. Ancak, onların bu yeni görev alanında yaptıkları çalışmalar zamanla tarikatın kontrolünden çıkmıştır.

⁵ Geniş bilgi için bk. Esgin; 1998, s. 262.

Bu görevleri nedeniyle tarikat mensuplarının kötü uygulamalara alet oldukları, bu nedenle insanların tarikattan uzaklaştıkları yönünde eleştiriler başlamıştır. Çünkü engizitor Dominikenler, yargıladıkları kişiyi ikna edemedikleri durumlarda cezalandırılmak üzere resmi görevlilere teslim etmişlerdir. Dominikenlere yöneltilen bu eleştirilere karşılık olarak aslında onların bu işte başlangıçta isteksiz oldukları, hatta bu görevleri nedeniyle öldürüldükleri belirtilmiştir. 1242’de Katharların öldürdüğü William Arnault engizisyonun ilk şehidi olarak görülmüştür. 1250’de İtalya’da engizisyon şehidi olarak nitelendirilen diğer isimler ise Veronalı Aziz Peter ve yardımcısıdır (Hinnebush; 1985, s. 42).

Almanya’da, kraliyet güçleri ile Papalık görevlileri arasında ortaya çıkan anlaşmazlık engizisyon çalışmalarında sorunların yaşanmasına neden olmuştur. XIII. yüzyılın tanınmış engizisyon yargıçları Marburglu Conrad’ın uyguladığı şiddet öldürülmesine neden olmuştur. Yine İtalya’da Katharlar ile mücadele eden yargıç Peter Martry 1252’de öldürülmüş, Fransa’da ise yine sapkınlara şiddet uygulayan Robert le Bourge, Papa tarafından hapse atılmıştır (Hıristiyanlık Tarihi; 2004, s.327-328).

Engizisyon yargıçları, iyi eğitim almış kişiler arasından seçilmiştir. Bu görevlerini yaparken de son derece sadık çalışmışlardır. Bunlardan bazıları ise engizisyon çalışmalarının daha etkili yapılabilmesi için diğer görevlilere yol gösterecek bilimsel çalışmalar yapmışlardır (Hıristiyanlık Tarihi; 2004, s.328). Dominikenlere yaklaşık 1230 yılında katılan Toulouseli Guillaume Pelhissou, genç yaşına rağmen 1234’te engizisyoncu olmuş, hatta ölmeden önce Engizisyon mahkemelerinde yaptığı faaliyetleri anlatan bir eser yazmıştır. Engizisyon yargıçları içerisinde en ünlü olan ve yaptıkları nedeniyle kötü bir iz bırakan isim Dominiken Bernard Gui’dur. Gui, Umberto Eco’nun “Gülün Adı” adlı eserine konu olmuştur. Bernard Gui’nin, ilk dönem engizisyon olaylarının iç yüzünü anlatan eserinin Avignon arşivinde bulunduğu kaydedilmektedir (Baigent and Leigh; 1999; s.22-23). Aragon’da XIV. yüzyıl sonlarında yargıçlık yapan Dominiken Nicolaus Eyremich’in de önemli çalışmaları olmuştur. XV. yüzyıl sonlarında Almanya’da Kramer ve Sprenger tarafından *Malleus Maleficarum (Cadıların Çekici)* adlı çalışmanın yayınlanmasından sonra büyücülük korkunç bir sapkınlık olarak kabul edilmiş ve büyücülerle uğraşmıştır. Bundan sonra farklı zulümlerin yapıldığı bir döneme girilmiştir (Hıristiyanlık Tarihi; 2004, s.328).

Engizisyon mahkemelerinin ilk dönemine bakıldığında bu sürecin başlangıçtaki amacı, Ortodoks Hıristiyan düşüncesine aykırı fikirler ileri süren heretik akımlarla mücadele etmektir. Daha sonraki aşamalarında bu yargı alanını genişletip; şeytana tapınma, zina, cadılık, büyücülük, Kilise’nin onay vermediği ilmi araştırmalar, araştırmacılar, Yahudi veya Hıristiyanlaşmış Yahudileri (konvertolar) ve kısmen de Müslüman veya Hıristiyanlaşmış Müslümanlar (moriskolar) bu kapsam içine alınmıştır (Esgin; 2012, s.93).

Mahkemelerin ikinci safhası İspanya’daki mahkemelerin kurulmasıdır. Buradaki mahkemelerin hedefi Yahudilerdir (Ziya Paşa; 2011, s. 23). İspanyol Engizisyon mahkemeleri, 1482’de Dominiken Frey Alonso de Cebrian ve yedi Dominiken’den oluşan bir meclis ile kurulmuştur (Wood; 1938, s. 44).

Kurulduğu bu tarihten itibaren binlerce kişi yakılarak cezalandırılmıştır (Ziya Paşa; 2011, s. 23). Özellikle Thomas de Torquemada döneminde (1485-1494) baskı ve zulümler iyice artmıştır (Demirci; 1995, s. 240).⁶ İspanya'daki bu trajik hadiseler sonucu 1492'de Yahudiler, İspanya'dan göç etmek zorunda bırakılmıştır. Bu dönemde engizisyon kurtulan Yahudilerin bir kısmı dindaşlarının rahatça yaşadığı Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. 1496'da ise Yahudiler, Portekiz'den sürülmüşlerdir. XV. yüzyıl sonlarında İspanya'da yaşanan bu göçlerden Müslümanlar da etkilenmiş, din değiştirmek yerine Osmanlı Devleti'ne ve Kuzey Afrika'ya göç etmişlerdir (Ziya Paşa; 2011, s. 23-27; Demirci; 1995, s. 240).

1542'de, Roma'da kurulan Engizisyon mahkemeleri hedefine Katolik Kilisesi öğretisine aykırı düşünenleri koymuştur. Kilise öğretisine karşı fikirler ileri süren çok sayıda bilim adamı tekfir edilmiştir. Galileo, Lavoiser ve Kopernik'in nazariyesini benimseyerek açıklamalar yapan İtalyan filozof Jordano Bruno gibi ilim adamları Engizisyon mahkemelerinin öfkesinden kurtulamamıştır. Roma Engizisyonu o dönemde yayınlanmış kitapları inceleyerek Katolik öğretiye uygun olmayanları baskı altına almaya çalışmıştır. Ancak Kilise'nin bu baskı ortamı Luther ve taraftarlarının tepkisini daha da artırmış, hatta Lutheranizmin mayalanmasına sebep olmuştur (Ziya Paşa; 2011, s. 28-29).

Katolik Kilisesi'nin kendi öğretilerine aykırı düşünelere yönelik olarak, baskı ve zulüm temelli başlattığı engizisyon düşüncesi Avrupa'yı asırlarca tesiri altına almıştır. Kendisi gibi düşünmeyenlere yönelik başlatılmış bu zihniyet XIX. yüzyıla kadar etkisini hissettirmiştir. Avrupa'daki diğer ülkelerde engizisyon XVII. yüzyıl sonlarında ortadan kalkarken, İspanya'da 1808'de, Napolyon tarafından sona erdirilmiştir. 1814'te VII. Ferdinand'ın yeniden canlandırılmak istediği bu mahkemeler 1820'de Kortez tarafından bütünüyle kaldırılmış, 1834'de son kalıntıları temizlenmiştir. "İspanya'da engizisyon tarafından 1808'e kadar 31.912 kişi diri diri, 17.659 kişinin ise maketi yakılmış, 291.450 kişiye de başka cezalar verilmiştir. Portekiz'de ise engizisyon XVI-XVIII. yüzyıllar arasından 30.000 kişiyi takbih etmiş, 1175 kişiyi bizzat, 633 kişinin de maketini yakmış, 29.590 kişiyi ise çeşitli cezalara çarptırmıştır" (Demirci; 1995, s. 241).

Sonuçta Engizisyon mahkemelerinin çalışma mantığında şu düşünce öne çıkmaktadır: "Heretizm, en kötü suçtur. Bu düşünceye göre: "Tanrı en yüce kişiliktir ve ona karşı işlenen suç da en büyük suçtur. Heretiklik, dünyadaki herhangi bir suçtan çok daha kötüdür. Anne katlinden daha kötüdür, çünkü Kilise'nin annesine karşıdır; devlete karşı işlenen suçlardan daha kötüdür, çünkü cennetin kralına karşı işlenmiştir; sahtekârlıktan daha kötüdür, çünkü Tanrı'nın gerçekliğini yanlış olarak taklit etmektedir. Heretizm, ruhları lanetlemektedir ve toplumun Tanrı'nın memnuniyetsizliğini kazanmasına yol açmaktadır. Eğer sahtekârlık yapan ellerini kaybediyorsa ve hainler darağacına gidiyorsa, heretik neden kazığa gitmesin. Onun için ceza yakmaktır, çünkü Kilise kan dökmez. Kilise, herhangi bir fiziksel ceza vermez, bunu dünyevi otoriteye devretmiştir. Bu şiddet, sevgiye tamamen uygundur. Çünkü eğer heretik korkuyla vazgeçerse, ruhu kurtulmuş olur. İnatçılık yaptığı takdirde kazıkta yarım saatlik ölümün tadı önceden tattırılır ve bu çile ile caydırılarak kurtulmasını sağlamak amaçlanır."

⁶ Thomas de Torquemada kimdir, ne gibi zulümler yapmıştır? Geniş bilgi için bk. Wood; 1938, s.28-44.

Günah itirafı ve inanç ikrarını zorla almak için çok sayıda yöntem kullanılmış, bütün bunlar, ruhların iyiliği için uygun bir yöntem olarak görülmüştür. Dahası bunlar sevgi adına yapılmış, Mesih'in gerçekliğini ve Tanrı'nın saygınlığını korumak için Kilise tarafından kullanılmıştır (Bainton; 1962, s. 52-53).⁷ Diğer taraftan Kilise tarafından sapkın olarak görülen akımlar ise kendilerine uygulanan bu baskı ve zulüm karşısında daha pasif bir yolla karşı durma eğiliminde olmuşlardır. Çünkü onlar için baskı ve şiddet kötülerin karakteridir. Zira onlar hakikat ve kurtuluş bilgisine sahip olmadıkları için bu acizyetlerini baskı ve zulüm ile örtmektedirler. Ancak sonuçta kaybeden şiddet taraftarları olacak, baskı ve zulme maruz kalanlar ise iyiliğin temsilcileri olarak muhakkak özgürlüğe ulaşacaklardır (Gündüz; 2004, s.83). Neticede her iki grup meseleye kendi inançları açısından bakmakta olduğu için kendi mücadelelerini kutsal ve haklı bir yol olarak görmektedir.

SONUÇ

Hristiyanlık teşekkül ettiği ilk üç asırda Roma'nın baskısına ve zulmüne uğramış ancak bu durum IV. yüzyılda Hristiyanlığın lehine seyretmiş ve zamanla Hristiyanlık, Roma'nın resmi dini haline gelmiştir. Bununla beraber Hristiyanlık, bu süreçten sonra daha sıkıntılı bir sürecin içerisine girmiş ana akım Hristiyanlık, doktrinlerine aykırı fikirler ileri süren çok güçlü akımlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu mücadeleler çoğu zaman çok şiddetli kavgalara, çatışmalara neden olmuş ve sonunda Hristiyanlığın genel bünyesinden kopmaları beraberinde getirmiştir. 1054 yılında gerçekleşen Doğu Hristiyanlığı ve Batı Hristiyanlığı ayrışmasında, Batı Hristiyanlığı, evrensel Kilise olduğunu ve gerçek Hristiyanlığı temsil ettiğini iddia ederek kendisini Katolik Kilisesi olarak nitelendirmiştir. Dolayısıyla Katolik Kilisesi, öğretilerine aykırı düşünen herkesi ve her akımı heretik/sapkın olarak nitelendirmiştir.

Kilise için bu sapkınlıkla savaşmak ve yok etmek kutsal bir amaç hatta görev olarak görülmüştür. Bu kutsal görevin temel referansları yine kutsal metinlere ve çok önemli Kilise babalarının düşüncelerine dayandırılmıştır. Sapkınlığı Tanrı'ya karşı işlenmiş bir suç olarak gören Kilise, bununla mücadelede başvurulacak her yol ve yöntemi meşru olarak görmüştür.

Katolik Kilisesi öğretilerine karşı her dönemde ayrılıkçı sesler yükselmiş olsa da, durum Kilise için XII. yüzyılda çok daha tehlikeli olarak görülmüştür. Çünkü XII. yüzyılda ortaya çıkan, başta Katharlar olmak üzere maniheist fikirlerden etkilenmiş düalist akımlar, halk nezdinde önemli derecede karşılık bulmaya başlamıştır. Kilise kendi mensuplarını, heretik olarak gördüğü bu hareketlere kaptırmaya başlamıştır. Söz konusu akımların, bu kadar çok taraf bulmasının ve Kilise'yi tehdit etmesinin nedenleri arasında; Kilise'nin idealinden uzaklaşması, dönemin teolojik ihtiyaçlarına cevap verememesi, XII. yüzyıl insanının gelişen entelektüel ortamda Kilise ve öğretilerini sorgulamaya, eleştirmeye başlaması ve de özellikle ruhbanların sürdürdüğü hayat şekli yer almıştır. Çünkü halkın nezdinde ruhbanlar havarisel yaşamın öngördüğü sade ve basit hayat yolunu terk etmiş, lüks ve zenginlik içinde yaşamaya başlamıştır.

⁷ Engizisyon suçluyu nasıl tespit ediyor? Sorgulamayı nasıl yapıyor, yargılama şekli ve verilen cezalar nelerdir? vb. engizisyonun çalışma usulü hakkında Geniş bilgi için bk. Finucane; 1986, s.253- 254; Demirci; 1995, s.239; Hristiyanlık Tarihi; 2004, s.323-326.

Bu nedenle heretik akımların sunduğu sade ve basit havarisel yaşam örneklikleri, halkın onlara teveccüh göstermelerine ve Kilise'yi terk ederek heretiklere katılmasına neden olmuştur.

Heretik hareketlerle mücadele etmek için Kilise, çeşitli tedbirlere başvurmuş, heretiklerin bulunduğu bölgelere heyetler göndermiş, yapılan vaazlar ve apostolik yaşam örneğiyle halk Kilise'ye kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu vaazlar çoğu zaman heretikleri yok etmek için halkı galeyana getiren içeriğe sahip olmuş ve çok sayıda heretik, halk kitlelerinin uyguladığı zulüm sonucu öldürülmüştür. Ancak Kilise tek başına bu tehlikeyle baş edememiş ve devlet yöneticilerinin de desteğine başvurmuştur. Bunun sonucunda Engizisyon mahkemeleri kurulmuştur. Engizisyon mahkemelerinde sorgulama ve yargılama işlemlerini rahiplerden oluşan heyet yaparken, cezayı uygulama işi devlet eliyle gerçekleşmiştir.

Engizisyon mahkemelerinin kuruluş tarihi konusunda herhangi bir kesin tarih verilmemektedir. Farklı piskoposluk bölgelerinde tedrici olarak gelişmiştir. Ancak, tarihte ilk engizisyoncu olarak Aziz Dominik'in anılıyor olması ve Dominiken Tarikatı'nın mensuplarının engizisyoncu olarak bu mahkemelerde görev almaya başlamasıyla Engizisyon mahkemelerinin resmen kurulduğu kabul edilmektedir.

Dominiken Tarikatı mensuplarının Engizisyon mahkemelerinde görevlendirilmesinin en önemli nedeni aldıkları Katolik teoloji eğitimidir. Nitekim Dominikenler tarihte bu yönleriyle tanınmıştır. Zira bu tarikatın kuruluş amacı Katolik Kilisesi öğretilerini müdafaa etmektir. Bunu iyi yapmak için de iyi bir eğitim almaları gerekiyordu. Bu ihtiyacı fark eden Aziz Dominik tarikatını buna göre organize etmiş, manastır keşişleri için ilmi çalışmalar yapmayı en önemli meşguliyet olarak belirlemiştir. Dolayısıyla heretikler, Kilise'yi tehdit etmeye başladığında Dominikenler, Kilise için ihtiyaç duyulan kişiler haline gelmişti. Özellikle resmi ruhban sınıfının Hristiyan ideallerinden uzaklaşarak halkın nezdinde itibar kaybettiği bu dönemde Dominikenler, Kilise'ye kaybettiği saygınlığı yeniden kazandırmak için son derece sadık bir şekilde çalışmışlardır. Bu nedenle ilerleyen süreçte de Dominikenler bu mahkemelerin aranan görevlileri olmuştur. Dominikenlerin Engizisyon mahkemelerinde bu kadar istekle çalışmaları onların "Tanrı'nın köpekleri" olarak anılmalarına neden olmuştur. Dominikenler, bu görevlerini Tanrı adına yürüttüklerine inandıkları için bu işten gurur duyarak çalışmışlardır. Başta Aziz Dominik ve müritlerinin Engizisyon mahkemeleri yoluyla yaptıkları şiddet ve zulüm eleştirilmiş, bir tarikatın bu şiddetin içerisinde yer alması tepkiyle karşılanmıştır. Her ne kadar Aziz Dominik'in heretiklerle mücadele de asıl tercih ettiği yolun vaaz ile ikna etmek veya apostolik hayat örneği sunarak onları Kiliseye kazandırmak olduğu yönünde savunmacı bir düşünceye yer verilmiş olsa da onun haçlı seferlerini desteklediği, hatta Kathar heretiklerine düzenlenen haçlı seferlerine liderlik yapan Simon Monfort'un yanında yer aldığı bilinmektedir. Yine tarihte Engizisyon mahkemeleri vasıtasıyla yapılan zulme, bu mahkemelerde görev yapan Dominikenler de ortak olmuşlardır.

KAYNAKÇA

- ADAM, B. (2002). *Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Diğer Dinler*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2002.
- ALBAYRAK, K. (2005). “İznik Konsili Öncesinde ve Sonrasında Heretik Hristiyan Akımları”, *Uluslararası İznik Sempozyumu (5-7 Eylül 2005)*, s.103-137.
- BAIGENT, M., LEIGH, R. L. (1999). *The Inquisition*, London: Viking.
- BAINTON, R. H. (1962). *The Medieval Church*, Princeton: D. Van Nostrand.
- BLOTZER, J. (1913). “Inquisition”, *The Catholic Encyclopedia*, Edited by Herbermann, Charles George, New York: The Encyclopedia Press, INC, Vol:8, p. 26-38.
- BERGER, D. (1975). “Christian Heresy and Jewish Polemic in the Twelfth and Thirteenth Centuries”, *The Harvard Theological Review*, Vol. 68, Cambridge University Press on behalf of the Harvard Divinity School, pp. 287-303.
- CANNON, W. R. (1983). *History of Christianity in The Middle Ages: from the fall of Rome to the fall of Constantinople*, Michigan: Baker Book House.
- DEMİRCİ, K. (1995). “Engizisyon”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 11, S. 238-241.
- ERBAŞ, A. (2004). *Hristiyanlık'ta Reform ve Protestanlık Tarihi*, İstanbul: İnsan Yayınları, Birinci Baskı.
- EROĞLU, A. H. (2004). “Farklı İnanıcı Tehdit Olarak Algılamının Sonucu: Engizisyon Terörü”, *Dinî Araştırmalar*, cilt: VII, sayı: 20, s. 93-100.
- ESEN, S. (2015). *Dominiken Tarikatı ve Katolik Kilisesi'ndeki Yeri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Ana Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi.
- ESGİN, M. (1998). *Hristiyanlık'ta Engizisyon Mahkemeleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.
- ESGİN, M. (2012). “Engizisyonun günümüze hatırlattıkları”, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 1, sayı: 1, s. 91-99.
- FINUCANE, R. C. (1986). “Inquisition”, *The Encyclopedia of Religions*, Ed. Micea Eliade, New York.
- GÜNDÜZ, Ş. (2004). “Başkaldırı Geleneği ve Heterodoksi”, *Bilimname VI*, 2004 /3, 75-85.
- HRİSTİYANLIK TARİHİ*. (2004). Çev. Sibel Sel, Levent Kınran, İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.
- HINNEBUSH, W. A. (1985). *The Dominicans, A Short History*, Ireland: Dominican Publications.
- IŞIK, H. (2019). “Katharlar: Balkan Kökenli, Avrupa Ortaçağında Katoliklerce Yakılarak Öldürülen Heretik Hristiyan Dinî Hareket Üzerine Bir İnceleme”, *Mevzu-Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 2, s. 279-321.
- LAMBERT, M. (1998). *The Cathars*, Australia: Blackwell Publishing.
- LAWRENCE, C. H. (1994). *The Friars, The Impact of The Early Mendicant Movement On Western Society*, London and New York: Longman Group Limited.
- LEA, H. C. (1906). *A history of the Inquisition of the Middle Ages*, Vol I, New York: The Macmillan Company.
- LIMBORCH, P.V. (1731). *The History of The Inquisition*, Translated into English by Samuel Chandler, London.
- MCGONIGLE, T. C. , ZAGANO, P. (2006). *Dominican Tradition*, Collegeville, Minnesota: Liturgical Press.

- POLAT, K. (2014). *Katolik Hristiyanlık'ta Aforoz*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- TESTAS, G., TESTAS, J. (2003). *Engizisyon: Ortaçağ Hristiyan Dünyasında Dinsel Şiddet*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- WOOD, C. (1938). *İspanya'da Engizisyon*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul: Koşkun Basımevi.
- ZİYA PAŞA. (2011). *Ortaçağın Karanlık Çehresi: Engizisyon Mahkemeleri*, ekler ve çeviri yazı Cahit Külekçi, İstanbul: İlk Harf Yayınevi.
- <https://www.newadvent.org/cathen/08026a.htm>, Erişim:04.09.2020.